Грабчук Ірина
доктор економічних наук, доцент
Державний університет «Житомирська політехніка»
https://orcid.org/0000-0003-3664-7765

Грабчук Олександр
кандидат наук з державного управління
Державний університет «Житомирська політехніка»
https://orcid.org/0000-0001-8066-6547

Крикун Сергій
аспірант
Державний університет «Житомирська політехніка»
https://orcid.org/0009-0000-5765-4820

Щерба Владислав
аспірант
Державний університет «Житомирська політехніка»
https://orcid.org/0009-0007-5123-8616

Види фінансування тероризму: проблематика визначення

Анотація. Актуальність дослідження визначається необхідністю глибокого аналізу механізмів фінансування терористичних організацій, створення ефективних стратегій їх виявлення та блокування, а також відсутністю єдиного підходу до класифікації джерел фінансування терористичних організацій, що ускладнює процес їхнього виявлення та блокування. У статті розглядаються основні види фінансування терористичних угруповань, зокрема пряме та непряме, організаційне й операційне, а також основні джерела надходження коштів. Визначено роль міжнародних фінансових інституцій, таких як FATF, ООН та національних регуляторів, у запобіганні фінансуванню тероризму. Проведений аналіз дозволив встановити, що сучасні терористичні угруповання використовують широкий спектр фінансових схем, серед яких державне спонсорство, нелегальна торгівля, благодійні організації тощо. Під час дослідження визначено фактори, що впливають на ефективність заходів протидії фінансуванню тероризму, серед яких розширення технологічних можливостей терористичних організацій, адаптація фінансових стратегій та міжнародна співпраця у цій сфері. Також визначено основні напрями співпраці між державними структурами, правоохоронними органами та фінансовими моніторинговими установами, які містять: налагодження інформаційного обміну, впровадження сучасних технологій фінансового моніторингу та проведення спільних навчальних заходів для підвищення ефективності протидії фінансуванню тероризму.

Ключові слова: фінансування тероризму; терористичні організації; пряме фінансування; непряме фінансування; організаційне фінансування; операційне фінансування; протидія тероризму.

Актуальність теми. Протидія тероризму, зокрема його фінансуванню, є складним завданням, що вимагає комплексного рішення. Важливо враховувати всі фактори, які можуть впливати на розвиток тероризму, і розробляти ефективні заходи для його протидії.

Оцінка фінансування терористичних організацій є дуже умовною внаслідок логічного приховування джерел та каналів його здійснення. Відповідно до «Forbes Israel» на початку 2022 р. найбагатшими терористичними організаціями були: «Талібан» (2500 млн дол. США, основні джерела – податки та збори, торгівля наркотиками та видобуток корисних копалин), «Ансар Аллах» (2000 млн дол. США; податки з компаній і корпорацій, незаконна торгівля нафтою); «Хезболла» (1200 млн дол. США; фінансова допомога з Ірану, торгівля наркотиками); «Аль-Каїда» та її філії (600 млн дол. США; податки, незаконна торгівля), «ХАМАС» (500 млн дол. США; податки та збори, фінансова допомога від Ірану) (табл. 1). Проте вже наприкінці 2023 р. (після терористичної атаки на Ізраїль) окремі фахівці перемістили «ХАМАС» на другу [7] або третю позицію [11] в рейтингу найбагатших терористичних

© Грабчук І., Грабчук О., Крикун С., Щерба В., 2024

організацій з оцінкою бюджету в 2 млрд дол. США та значно розширили джерела фінансування від держав, зокрема визначаючи фінансову підтримку Палестини, Ірану та Катару.

Таблиця 1

Найбагатші терористичні організації за версією «Forbes»

Рейтинг	Терористична організація	Річний дохід (млн дол. США)	Сфери діяльності	Основні джерела доходу
1	«Талібан»	2500	Афганістан і Пакистан	Податки і збори, незаконний обіг наркотиків і видобуток корисних копалин
2	«Ансар Аллах»	2000	Ємен	Податки з компаній і корпорацій, нелегальна торгівля нафтою
3	«Хезболла»	1200	Ліван і Сирія	Фінансова підтримка з Ірану, торгівля наркотиками
4	«Аль-Каїда» та її філії	600	Глобальна	Податки, незаконна торгівля (торгівля наркотиками, зброєю та людьми)
5	«ХАМАС»	500	Сектор Газа та Західний берег	Податки та збори, фінансова підтримка з Ірану
6	«Робітнича партія Курдистану (РПК)»	250	Туреччина, Ірак і Сирія	Незаконна торгівля (торгівля наркотиками, зброєю та людьми)
7	«ІДІЛ» та його філії	150	Глобальна	Податки, викрадення та незаконна торгівля (торгівля нафтою та старожитностями)
8	«Справжня ІРА»	70	Великобританія та Ірландія	Нелегальна торгівля тютюном
9	«Катаїб Хезболла»	50	Ірак і Сирія	Фінансова підтримка з Ірану
10	«Палестинський ісламський джихад»	35	Сектор Газа і Західний берег	Фінансова підтримка з Ірану

Джерело: сформовано на основі [18]

За даними Міністерства фінансів США, Іран щорічно виділяє «ХАМАС» від 100 до 300 млн дол. США. «ХАМАС» обкладає мешканців Гази великими податками та має щонайменше 300 млн дол. США доходу від податків на рік до поточної війни. Також значна частина коштів надходить від злочинної діяльності, зокрема рекету і контрабанди. Додаткові кошти отримують і від міжнародних мусульманських благодійних організацій. Крім того, варто враховувати, що за десятиліття «ХАМАС» уникнув низки міжнародних санкцій, створивши складний багатосторонній, надзвичайно прибутковий потік доходів [5].

Саме тому таким важливим є вивчення фінансування терористичних угруповань з урахуванням різних аспектів, зокрема і теоретичного. Дослідження видів фінансування тероризму має фундаментальне значення, оскільки воно створює методологічну основу для розуміння та систематизації всіх можливих каналів надходження коштів до терористичних угруповань. Чітка класифікація дозволяє виявити взаємозв'язки між різними джерелами фінансування, що особливо важливо з огляду на те, що терористичні організації часто використовують комбіновані схеми та постійно адаптують свої фінансові стратегії. Теоретичне осмислення необхідне для розробки ефективних механізмів виявлення та блокування фінансових потоків, оскільки без розуміння базової структури та видів фінансування неможливо створити комплексну систему протидії. Крім того, теоретична база дозволяє прогнозувати появу нових методів фінансування та вчасно адаптувати механізми протидії до змін у фінансових стратегіях терористичних угруповань.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема фінансування тероризму є предметом дослідження багатьох учених, які пропонують різні підходи до аналізу цього процесу. Зокрема, М.Навіас у своїх дослідженнях виокремлює три основні групи дій, що здійснюються особами, залученими до фінансування тероризму: створення фондів, переказ та використання коштів [13, с. 49]. Існують різні підходи до визначення видів фінансування тероризму. Девіс Дж. пропонує більш розширену модель аналізу, яка передбачає не лише збір, використання та переміщення коштів, а й їхнє зберігання,

приховування та управління фондами [8, с. 5]. Такий підхід розглядає фінансування тероризму, як складний та багатоетапний процес, що містить як оперативні дії, так і стратегічне планування фінансових потоків. Вітчизняні дослідники, такі як О.І. Пушкар, Ю.Л. Татаринцева, А.Б. Макаренко, О.Б. Пастушенко виокремлюють особливості фінансування тероризму в сучасних умовах у контексті застосування інноваційних методів [4]. Водночас міжнародні документи, зокрема резолюції ООН та рекомендації FATF, визначають фінансування тероризму як процес збору, переміщення та використання коштів терористичними угрупованнями.

Метою дослідження є комплексний аналіз та систематизація видів фінансування терористичних організацій, а також визначення основних джерел і механізмів залучення коштів.

Методи дослідження. Під час вивчення існуючих наукових підходів до класифікації фінансування тероризму та огляду фінансових стратегій різних терористичних організацій використані методи аналізу та порівняльного аналізу. За допомогою синтезу проведено систематизацію наукових підходів до класифікації фінансування тероризму. Метод узагальнення використано під час оцінки міжнародних нормативно-правових актів (резолюцій ООН, рекомендацій FATF) для визначення основних правових підходів до боротьби з фінансуванням тероризму.

Викладення основного матеріалу. Аналіз сучасних наукових досліджень свідчить про відсутність єдиного підходу до класифікації фінансування тероризму. Це обумовлено постійною трансформацією фінансових стратегій терористичних угруповань та появою нових методів залучення коштів. Водночас вирізняється кілька основних аспектів відповідно до чинного законодавства. Так у Законі України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, фінансуванню тероризму та фінансуванню розповсюдження зброї масового знищення» № 361-IX від 06.12.2019 р. зазначені:

- *складові* операцій фінансування – надання або збір (тобто вже будь-яка спроба збору, а не тільки безпосереднє надання);
- *засоби* фінансування – будь-які активи;
- *способи* фінансування – прямі чи опосередковані;
- *мета* фінансування – використання або усвідомлення можливості використання для терористичних цілей, які деталізовано в наведеному законі.

Так зазначені вище способи фінансування (під час розкриття сутності досліджуваного поняття в діючому законодавстві) розглядаються окремими науковцями в різних сферах дослідження як види фінансування (пряме, непряме або опосередковане) [2; 3; 11] або як методи фінансування [1; 4]. Пряме фінансування – це процес переміщення фінансових ресурсів безпосередньо від однієї особи (організації, установи тощо) до іншої. Цей процес передбачає прямий перехід грошових коштів від джерела фінансування до отримувача. Непряме фінансування охоплює створення умов, заходів чи політики, які сприяють або регулюють фінансування замість безпосереднього переміщення фінансових ресурсів. Це може містити в собі створення законодавства, податкових пільг, грантової підтримки, кредитних програм, стимулювання інвестицій, розвиток фінансових ринків та інші інструменти, що впливають на процес фінансування, але не передбачають прямого переміщення коштів від джерела до отримувача. У контексті боротьби з тероризмом важливо розрізняти пряме фінансування, яке полягає в безпосередньому переказі коштів, від непрямого, яке передбачає створення умов або інфраструктури для фінансової підтримки.

Щодо визначення таких видів фінансування як безповоротне та зворотне [1] (залежно від вимоги щодо повернення наданих коштів), то розглядати його в сфері боротьби з фінансуванням тероризму недоцільно. Метод безповоротного фінансування означає безповоротне та безоплатне виділення коштів, а метод поворотного фінансування – виділення коштів на засадах повернення. Для тероризму повернення коштів не передбачається, адже всі кошти залучаються для інших цілей, тому і виокремлення видів за цією ознакою просто не є доцільним.

Під час розгляду інших видів фінансування варто деталізувати сам процес. Щодо послідовності фінансування тероризму в фінансовій площині, зокрема визначення етапів деталізації, існують розбіжності як на практиці, так і серед науковців. Резолюція 2462 щодо протидії фінансуванню тероризму, ухвалена Радою Безпеки ООН 28 березня 2019 р., визначає збір, переміщення, передачу та надання доступу до фінансових засобів терористичним угрупованням як практичне розуміння фінансування тероризму [15]. FATF фокусує увагу на цільовому використанні коштів фінансування терористичних актів, а також діяльності терористів та терористичних організацій.

Описуючи дії, які здійснюють особи під час фінансування тероризму, М.Навіас визначає три основні групи: створення фондів, переказ, використання коштів [13, с. 49]. Такий підхід передбачає розгляд цього процесу як сукупності коротко- та середньострокових видів діяльності. Проте є й інші підходи, відповідно до яких цей процес охоплює також довгострокові міркування про нагляд та управління фінансовими ресурсами. Так Дж.Девіс доповнює цей перелік і представляє його таким чином: збір,

використання, зберігання, переміщення та приховування коштів, управління фондами [8, с. 5]. Отже, дослідниця вказує на довготривалий характер досліджуваного процесу.

Крім відмінностей у тривалості операцій, що входять до процесу фінансування тероризму, науковці розрізняють його і за цілями фінансування. Так фінансування, спрямоване на підтримку підготовчих та потенційних атак з урахуванням процесів підготовки бойовиків, проведення досліджень та розвідувальної діяльності, здійснення нападів, придбання зброї, вибухових пристроїв та інших матеріалів [16, с. 12–23], окреслюється як операційне. Цей вид фінансування стосується фінансування конкретних терористичних актів. Операційне фінансування дозволяє терористам проводити акції та здійснювати терористичні атаки.

Організаційне фінансування охоплює значно ширший перелік напрямів для залучення коштів, зокрема вони спрямовуються на покриття витрат, технічне обслуговування, вербування нових членів терористичних угруповань, їхнє навчання, на утримання та функціонування терористичних груп, підтримку їх інфраструктури, створення та розповсюдження тактичної та стратегічної пропаганди тощо. Таке фінансування є складним процесом, що залежить від збору пожертвувань і переказу коштів. Цей вид стосується фінансування терористичних угруповань у цілому, а не конкретних операцій. Організаційне фінансування допомагає забезпечити життєздатність терористичних груп і підтримувати їх діяльність на довгостроковій основі.

Ці два види фінансування взаємодіють і можуть відбуватися одночасно. Організаційне фінансування забезпечує структурну та фінансову базу для операційного фінансування, що дозволяє терористам виконувати акції та атаки.

Розмежування наведених видів фінансування тероризму важливе насамперед у контексті визначення його джерел та каналів, що дозволить в подальшому використовувати належний перелік заходів для запобігання цим процесам. Так фінансування окремих терористичних актів, як правило, є менш витратним, а відповідно вимагає залучення менших обсягів ресурсів. Терористи-одинаки, терористи невеликих осередків (це так званий «тероризм, що самоактивується») «не контролюють території, пропускні пункти, не мають загонів бойовиків, не займаються вербуванням або пропагандою і не надають соціальної підтримки населенню. Проте їм потрібні фінансові кошти для забезпечення власного прожитку, притулку, засобів зв'язку, транспорту та придбання необхідного обладнання для планування і здійснення терактів» [9]. Такі сценарії організації терористичних дій є найбільш характерними для сучасної Європи, а тероризм, що самоактивується, визначений Європолом основною загрозою для континенту [14; 17]. Причому джерела фінансування для таких терористичних атак, як правило, є законними, які містять заробітну плату, державні виплати або приватні накопичення (табл. 2).

Таблиця 2

Приклади джерел фінансування для окремих терористичних актів, здійснені терористами-одинаками або невеликими терористичними осередками

№ з/п	Терористичний акт	Джерела фінансування
1	Теракти в редакції «Шарлі Ебдо» і магазині кошерних продуктів (2015, Франція)	– 6000 євро, отримані як споживчий кредит за підробленими документами, які потім були переведені в готівку; – доходи від продажу вживаного автомобіля за кордоном; – перекази готівки, пов'язані зі збутом контрафактної продукції
2	Вибух у центрі Ліона (2019, Франція)	– оплата за послуги навчання в сфері ІТ онлайн через приватну платформу репетиторства
3	Вибух на Манчестер Арені (2017, Великобританія)	– частину студентської позики для підтримки операційної діяльності; – державні виплати, що надходили на банківський рахунок родички у Великобританії, до якого був доступ

Джерело: узагальнено на підставі даних [6; 10; 14]

На противагу операційному фінансуванню, організаційне, як правило, передбачає різноманітні методи збору коштів, переміщення їх через кордон, управління ними протягом тривалого часу. Так, наприклад, «Хезболла» отримує більшу частину фінансування та зброї від Ірану, але водночас угруповання проводить незалежні заходи зі збору коштів та закупівлі зброї по всьому світу, зокрема в Європі, щоб доповнити державне спонсорство зі сторони Ірану. Ці заходи стосуються відмивання грошей через підставні підприємства і злочинної діяльності [12].

Варто враховувати, що визначення видів фінансування тероризму ускладнюється кількома факторами. По-перше, терористичні угруповання часто використовують комбіновані схеми

фінансування, що розмиває межі між різними категоріями. По-друге, постійно з'являються нові методи та інструменти фінансування, що вимагає регулярного оновлення класифікації. По-третє, глобалізація фінансових ринків та розвиток цифрових технологій створюють додаткові можливості для приховування джерел фінансування.

Розуміння та чітка класифікація видів фінансування тероризму має важливе практичне значення для розробки ефективних механізмів протидії. Це дозволяє краще виявляти та блокувати фінансові потоки, спрямовані на підтримку терористичної діяльності. Крім того, теоретичне осмислення проблеми допомагає прогнозувати появу нових методів фінансування та вчасно адаптувати системи протидії.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Під час проведення цього дослідження було визначено, що в контексті протидії тероризму важливо розрізняти такі види фінансування: пряме (безпосередній переказ коштів) та непряме (створення умов або інфраструктури для фінансової підтримки); операційне (спрямоване на підтримку підготовчих та потенційних атак; стосується фінансування конкретних терористичних актів) та організаційне (охоплює широкий перелік напрямів для залучення коштів; стосується фінансування терористичних угруповань у цілому, а не конкретних операцій). Розмежування наведених видів фінансування тероризму важливе насамперед у контексті визначення його джерел та каналів, що дозволить в подальшому використовувати належний перелік заходів для запобігання цим процесам.

Таким чином, визначення видів фінансування тероризму залишається актуальним напрямом наукових досліджень, що вимагає постійного моніторингу та аналізу нових тенденцій у цій сфері. Особливу увагу варто приділяти вивченню взаємозв'язків між різними видами фінансування та створенню комплексних підходів до їх виявлення та протидії.

References:

1. Bilinets, M. (2019), «Systema finansuvannia vyshchoi osvity: teoretychnyi aspekt», *Entrepreneurship and innovations*, No. 9, pp. 136–141, doi: 10.37320/2415-3583/9.22.
2. Karnaushenko, A.S. (2020), «Ekonomichna sut ta formy finansuvannia innovatsiinoi diialnosti ahrarnykh pidpryiemstv», *Efficient economy*, No. 4, doi: 10.32702/2307-2105-2020.4.86.
3. Kuznetsova, A.Ya. (2005), «Analiz kryterii ekonomichnoi dotsilnosti bankivskoho kredytuvannia innovatsiinykh proektiv ta rozrakhunok yikh efektyvnosti», *Bulletin of the Ukrainian Academy of Banking*, No. 1, pp. 65–73.
4. Pushkar, O.I., Tataryntseva, Yu.L., Makarenko, A.B. and Pastushenko, O.B. (2021), «Model finansuvannia innovatsiinoho proiektu u vysokotekhnolohichnomu biznesi (na prykladi heim-industrii)», *Innovative economy*, No. 5–6, pp. 117–122, [Online], available at: https://repository.kpi.kharkov.ua/handle/KhPI-Press/55182
5. Hernego, Yu.O., Hernego, Yu.A., Liakhova, O.O. and Liakhova, Ye.A. (2021), «Finansuvannia potentsialu rozvytku alternatyvnoi enerhetyky v Ukraini», *Efficient economy*, No. 3, [Online], available at: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=8733
6. Basra, R. and Neumann, P.R. (2016), «Criminal Pasts, Terrorist Futures: European Jihadists and the New Crime-Terror Nexus», *Perspectives on Terrorism*, Vol. 10, No. 6, pp. 25–40.
7. Botbol, A. (2023), «Where does Hamas, the second richest terror group in the world, get its $2 billion annual budget from?», *National Post Wire Services*, [Online], available at: https://nationalpost.com/news/world/israel-middle-east/hamas-money
8. Davis, J. (2021), *Illicit Money: Financing Terrorism in the 21st Century*, Lynne Rienner, 240 p.
9. FATF, «Emerging Terrorist Financing Risks», [Online], available at: www.fatf-gafi.org/publications/methodsandtrends/documents/emerging-terrorist-financing-risks.html
10. FATF, «Terrorist Financing Risk Assessment Guidance», [Online], available at: www.fatf-gafi.org/publications//methodsandtrends/documents/Terrorist-Financing-Risk-AssessmentGuidance.html
11. Gaskins, K. (2023), «Tracking Hamas' finances: What makes them one of the wealthiest terror organizations in the world», *The National Desk*, [Online], available at: https://thenationaldesk.com/news/nation-world/tracking-hamas-finances-and-what-makes-them-one-of-the-wealthiest-terror-organizations-in-the-world-terrorist-attacks-israel-palestine-gaza-ceasefire-4-day-truce-humanitarian-aid-billions-of-dollars
12. Levitt, M. (2020), «The Lebanese Hizbullah Financing Threat in Europe», *Research Briefing*, No. 1, [Online], available at: https://www.washingtoninstitute.org/media/603
13. Navias, M.S. (2019), *Finance & Security: Global Vulnerabilities, Threats and Responses*, C. Hurst & Co, London, 49 p.
14. Reimer, S. and Redhead, M. (2021), «A New Normal: Countering the Financing of Self-Activating Terrorism in Europe», *RUSI Occasional Papers*, 51 p.
15. United Nations Security Council (2019), *Threats to international peace and security caused by terrorist acts: Preventing and combating the financing of terrorism*, Resolution 2462, Adopted at the 8496th meeting on 28 March, [Online], available at: https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N19/090/16/PDF/N1909016.pdf?OpenElement
16. Ridley, N. (2012), *Terrorist Financing: The Failure of Counter Measures*, Edward Elgar, Cheltenham, pp. 12–23.
17. Colin, P. Clarke (2015), *The Financing of Terrorism, Insurgency, and Irregular Warfare*, ABC-CLIO, Santa Barbara, 289 p.
18. Zehorai, I. (2022), «Forbes Israel Special Report: The World's Richest Terrorist Organizations», *Forbes Israel*, [Online], available at: https://forbes.co.il/e/the-worlds-richest-terrorist-organizations/

Hrabchuk I., Hrabchuk O., Krykun S., Shcherba V.

Types of terrorist financing: problems of definition

Abstract. The relevance of the study is determined by the need for an in-depth analysis of the mechanisms of financing terrorist organizations, the development of effective strategies for their detection and blocking, as well as the lack of a unified approach to the classification of sources of financing of terrorist organizations, which complicates the process of their detection and blocking. The article discusses the main types of financing of terrorist groups, including direct and indirect, as well as organizational and operational financing, and the main sources of funds. The role of international financial institutions, such as the FATF, the UN and national regulators, in preventing the financing of terrorism is defined. The analysis revealed that modern terrorist groups use a wide range of financial schemes, including state sponsorship, illegal trade, charitable organizations, etc. The study identifies factors that affect the effectiveness of measures to counter the financing of terrorism, including the expansion of technological capabilities of terrorist organizations, the adaptation of financial strategies and international cooperation in this area. The main areas of cooperation between government agencies, law enforcement agencies and financial monitoring institutions are identified, including: establishing information exchange, introducing modern financial monitoring technologies and conducting joint training activities to improve the effectiveness of countering the financing of terrorism.

Keywords: terrorist financing; terrorist organizations; direct financing; indirect financing; organizational financing; operational financing; counterterrorism.

Стаття надійшла до редакції 14.10.2024.